

ISKOLA ÉS HONISMERET

A helyi tankönyvek alkalmazása a hon- és népismereti nevelésben

Apátfalva bemutatkozott

A meghívására Budapestre utazott egy lelkes csapat a Csongrád megyei Apátfalváról 2010. november 19–20–21-én a *Hagyományörzők Akadémiája III.* című rendezvényre. A továbbképzésre az egész ország területéről érkeztek népművelők, együttesek vezetői, pedagógusok és polgármesterek. Az elmúlt két év továbbképzésén az elméleti ismeretekből igyekeztek átfogó képet adni a szervezők, míg ezt a képzést teljesen gyakorlatközpontúra tervezték. Ígérték: „*Példákat és módszereket fogunk bemutatni, sok közös táncolással, énekléssel*”. Ezeknek a példákknak és módszereknek a bemutatói lettünk mi, apátfalviak, annak apropóján, hogy az országban egyedülálló módon nálunk áll 6 kötetből a honismereti tankönyvcsoomag. Az eredetileg 8 kötetesre tervezett *Bibic sorozat*nak ez idáig hat kötete készült el, ám így is irigylésre méltó. Tehát ez alkalommal nem hallgatóságnak utaztunk Budapestre, hanem előadók-ként.

2010. november 19-én, pénteken délután a következőképp mutatott be minket *Héra Éva*, a továbbképzés szervezője: „*Vendégünk: Apátfalva. Minden gyerek 'megtanulja' Apátfalvát az óvodában és az iskolában. A koncepció, a módszerek, a gyakorlat, a helyi tankönyvek stb. bemutatása számunkra azért példa, mert a helyi hagyományokra építve szerveződik a község teljes társadalmi és intézményei; óvodától az iskolai oktatáson át a civil közösségeig. Része ennek a munkának a hagyomány minden eleme; a falutörténettől, a családok életmódjáig, a természetismerettől a folklór elemeinek továbbadásáig. Akik bemutatkoznak: a falu polgármestere, az iskola pedagógusai, a civil szervezetek, a táncgyűttes vezetője; mesélők, táncosok, zenészek, kézművesek. Nem csak a tapasztalatot vihetjük majd magunkkal, hanem táncolunk, énekelünk és kézművesedünk is vendégeinkkel.*” Ilyen bemutatás után nagy felelősség hárult ránk előadókra, mert igen magasra tették a mércét.

Először *Tóth Tamás*, a Kerekes Márton Népdalkör és Citerazenekar vezetője kisbíróként vonult be, ékesszólással mondta el, mire is számíthat a hallgatóság délután 2-től 9-ig. A bevezető előadást *Móricz Agnes*, a Pátfalváiért Egyesület elnöke tartotta, bemutatta a faluban folyó honismereti és hagyományápoló munkát. A vetített képekkel kiegészített beszámolója nagy tetszést aratott. Másodikként *Csenteri Andrea*, az apátfalvi Bibic Óvoda óvónője beszélt a zeneovi tevékenységről, melyben a mozgáskultúra és néptánc is ötvözve van.

Urbancsok Zsolt levéltáros, volt apátfalvi történelemtanár a Bibic könyvek kitalálójaként a pályázat megírásáról, a könyvek témaköréről, a kitűzött célokról beszélt. 2002-ben elkészült a hatodik Bibic-könyv is, az apátfalvi Művelődési Ház gondozásában. A felső tagozatos oktatásba beépíthető könyvek egy-egy tantárgyhoz kapcsolódóan írják le a falu értékeit, megőrzésre érdemes hagyományát. A könyvek nyelvezete egyszerű, mindenki számára közérthető. Talán ez a Bibic könyveknek a legnagyobb értéke. Az eddig elkészült könyvek: 1) *Urbancsok Zsolt*: „Mint fatörzsből gyöngye ága...” Apátfalva története és a csanádi térség a kezdetektől 1956-ig. 2) *Tóthné Hanyecz Katalin*: „Amerre a nap lejár...” Környezet- és természetvédelem Magyarországon. Erdei iskola a Maros árterén. 3) *Mátóné Antal Júlia*: „A dái ugartól Belezig”. Apátfalva természet- és gazdaságföldrajza. 4) *Balázs Katalin*: „Mikoron az úr Jézus a földön járt...” Az apátfalvi népköltészet, mágia és hitvilág, népi imádságok, az apátfalvi nyelvjárás. 5) *Vargáné Nagyfalusi Ilona*: „Múltunk szötte örökség”. Az apátfalvi népi építészet, népviselet, himzés és népi mesterségek. 6) *Vargáné Nagyfalusi Ilona és Vargáné Antal Ilona*: „Gyi, paci, paripa!” Népi játékok, mondókák Apátfalván. További két könyv kiadása folyamatban van: 7) Az apátfalvi népdalok, Kardos István vöfély élete és dalai. 8) Szokások Apátfalva népeletéből.

Az én feladatomban az általam megírt két Bibic-könyv bemutatása volt. Ismertettem a témákat, fejezeteket, az oktatás gyakorlati megvalósítását, s ötleteket, tanácsokat adtam a kezdőknek. Előadásom

könyvajánlóval és szakirodalom-ajánlóval zárult. A szünet után *Tóth Tamás* apátfalvi népdalokat tanított a résztvevőknek, majd *Tóth Hortenzia* a néptánc oktatásáról és *Kardos István* vőfély életéről beszélt. Vacsora után *Kakas Istvánné* csuhékiállítását nyitotta meg és ki is lehetett próbálni a csuhéfigurák készítését. Zárásként táncház vette kezdetét a délföldi néptáncokból Kardos István, a népművészet mestere motívumai alapján.

A hon és népismeret oktatásának helyzete Apátfalván

2010 őszén a Bökény Népe Egyesület által elvállalt hon- és népismeret órák sorát *Szalamia János*, a csapat vezetője nyitotta. Megnéztek két apátfalvi telket, ahol még minden az 1930-as éveket idézte. Megfigyelték milyen igényesek voltak a falubeli mesterek, milyen aprólékos díszítéssel látták el a lakóépületeket, sőt még a gazdasági épületeket is. Megnéztek egy készülében levő fűrészelt díszítéses deszkaoromzatot és ellátogattak Szalamia János asztalosműhelyébe. Megismerték az asztalos kéziszerszámait, ki is próbálhatták a különböző fűrőket. Az óra végén kis háziállat-bemutató várta az osztályt: kecskét, birkát, kutyát, macskát, lovat, tyúkokat láthattak a tanulók.

A következő alkalommal én tartottam a helyi általános iskola 5. és 6. osztályában egyszerre összehívva 2–2 órát, így volt idő egy sétára a faluban. Az iskola elöl indulva először a középületeket néztük végig, az egyház épületeit: templom, parókia, kántorlak, a hivatalokat: posta, községháza, iskola. Majd végigsétáltunk a falu két legrégebben települt utcáján: a Templom és Kossuth utcán. Az úttesten gyalogolva végignéztük a házakat, különösen megfigyelve a deszkaoromzatok szebbnél szebb példányait. Végignéztük a még meglévő fűrészelt deszkakerítéseket és téglakerítéseket. Belestünk az apátfalvi portákra, megfigyelve a telekrendet, a lakóház és a gazdasági épületek elhelyezkedését. Felfigyeltünk a régi parasztházak bővítésének lehetőségeire is. Séta közben szó esett a faluban őshonos fajtákról, a termesztett gabonákról. Beszélünk a *pátfalvi* nép szokásairól, jelleméről, vallásosságáról. A tanterembe visszaérve a trianoni határról, Apátfalva község veszteségeiről esett szó, és régi térképeken figyeltük meg a környék településeit.

Decemberben a Népművészet című diasorozatot vetítettük, közben el-elbeszélgettünk a régi világról. Szomorú tapasztalat, hogy a gyerekek nem ismerik a dísznótor fogalmát, nem ismernek kukoricából készült ételeket. Vidáman vettem észre, hogy nem ismerik az árnyékszék fogalmát sem, napozóágyának gondolták. A tél beköszöntével egy rendhagyó órán lovasszánon vittük körbe az osztályokat. Mindenkinél új élmény volt, sajátos hangulatát megéreztek, dideregve, de boldogan ültek a szánon.

A januári foglalkozásokon a paraszti állattartásról tanított Szalamia János az érdeklődő gyerekeknek. Átbeszéltek melyek Magyarország őshonos állatai, hogyan nevezünk egy állat himjét, nőstényét, kicsinyét és csoportját, ha többen vannak. Kitértek az állatok őrzésével megbízott személyekre is, ki volt a kanász, juhász, csikós, és megnézték a levágott állat mely részét mire lehetett használni. Februárban a népi textiliákkal ismerkedtünk, valamint az apátfalvi népviselettel és himzéssel. Témánk a népi fazekasság, butellafeliratot is költöttünk.

A rajzórán is hasznosul a néprajzórán szerzett tudás. Az utcaép tervezésénél több gyerek is beépítette munkájába az apátfalvi építészeti sajátosságokat, mint a fűrészelt deszkakerítést, vagy a napsugaras házoromzatot. Az épületek makettezésénél apátfalvi parasztházat készítették papírból, díszített oromzattal.

A honismeret oktatásában további terveink ez év végéig: elvinni a gyerekeket egy működő tanyaára, megmutatni nekik a Szigetházat és az ott levő néprajzi gyűjteményt. Tervezünk kézműves foglalkozásokat, sövényfonást, barkácsolást, népi játékokat is.

Az eddigi tapasztalatok alapján a gyerekeket érdeklí családjuk és falujuk múltja. Játékos, párbeszéd formában szívesen gondolkodnak együtt a tanárunkkal. Az órákon összeszedik halvány emlékeiket, reméljük néhány családban beszélgetni is fognak a régi dolgokról. Különösen tetszik nekik, ha megfoghatnak néhány tárgyat, felvehetnek régi ruhákat, kipróbálhatnak egy fűrőt, gyalut. Az élő állatok közelsége lassan falun is kuriózum, bár tapasztalunk pozitív példákat is, amikor a gyerekek követelik ki a háziállatok tartását. Fontosnak tartom megismertetni a gyerekekkel az őshonos állatainkat, hogyha lehetséges, ezek közül válasszanak háziállatot maguknak.

Munkatankönyv a honismeret helyi oktatásához

Egy helyismereti tankönyv megalkotásához a szerző szemszögéből nézve két fontos dolognak kell teljesülnie. Legyen a tankönyv írója pedagógus, ismerje a tanulók gondolkodásmódját, tudásszintjét, mert így könnyebben megtalálja a hangot a gyermekekkel. Másrészt néprajzi szakmai tudás is kell. Magam tanítóként s 1987 óta a honismereti mozgalom munkásként szereztem meg a szükséges ismereteket és tapasztalatokat. A Csongrád megyei Honismereti Egyesület tagjaként az 1990-es években szervez-

zett módszertani továbbképzéseken sajátítottam el a helyismereti tankönyvek írásának módját, a követendő elveket. Ismert előadók tanították meg nekünk a tudományos fogalmakat, a szemléletesség követelményét, s kutatómunkára ösztönző kérdések, feladatok jelentőségét. Így vállaltam el a könyv megírását. Minden Bibic könyv lektoráltatva van, ez bizonyos szakmai színvonalat is jelent. Az én könyvemet dr. Tóth Ferenc, a makói József Attila Múzeum nyugalmazott igazgatója véleményezte, nézte át.

A „Múltunk szötte örökség” első kiadása 2000-ben jelent meg, ez a könyv volt a sorozat első darabja. A második, átdolgozott kiadás 2009-ben készült el. A kilenc év és a sorozat többi könyvének szerkesztése során gyűjtött tapasztalatokat felhasználva nagyítottunk a képeken, a szöveges részeket változtatlanul hagytuk. A szemléltető képek a tényanyag könnyebb megértését szolgálják, hisz a közvetített ismeretek már hiányoznak a mai fiatalok életéből. Korabeli fényképek is szép számmal vannak a könyvben; tudatosan törekedtem arra, hogy ne a szegedi és makói múzeum fényképgyűjteményét használjam, mert szerettem volna nyomtatásban eddig még meg nem jelent képekkel gazdagítani a könyvet. Férjem rokonaitól, ismerősöktől, a művelődési ház adattárából gyűjtöttem össze a választék bemutató képanyagot. A még meglévő épületek, használati tárgyak fényképezésekor jártam a falut, a rokonok, ismerősök házáit, s fényképeztem a régi élet utolsó nyomait. A képeket 1999-ben készítettem, ma 2010-ben a fotózott épületek, tárgyak felét már hiába keresném. A Bibic könyvek másodlagos hozadéka az értékmentő munka volt, a könyvhöz készült sok fénykép egyre nagyobb érték lesz. Amit 2000-ben sem tudtunk már lefényképezni – például egy apátfalvi szobabelsőt – azt átvettük más könyvekből; Tóth Ferenc Apátfalva című könyve nagy segítségünkre szolgált.

A „Múltunk szötte örökség” című könyv Apátfalva néprajzát mutatja be. A község etnográfiai szempontból egyedülálló jellegzetességeket mutat Csongrád megyében, mert sajátos hímzésük, néptáncuk, díszítőművészetük volt az apátfalviaknak. Így lett könnyű a dolgom, hiszen a néphagyomány ezen ágai a mai napig is megfigyelhetők a faluban. „Mert azt tanultam mindenütt, / Azt láttam minden nagy nemzetnél, / Hogy az apák dolgát folytatják az utódok...” Ezekkel a gondolatokkal kezdődik a könyv, s bemutatja a tárgyi néprajz minden területét.

Az első fejezet: *Telekrend Apátfalván* a falusi telket ismereti. Kerítések, kapuk, házak homlokzatai, a telek belső elrendezése, szobák, kamra, ólak, hambárok, istállók, kert. Kedves színfolt az apátfalvi udvarokon a kacsasütatő, az üstház, a farakás, a liszteshambár és a kútgém. A gyakorlatban a faluban tett sétákkal egészül ki az ismeretszerzés. Elég a falu legrégebbi utcáját végigjárni, s minden fontos építészeti jellegzetességet be lehet mutatni. Egy-két telekre be is kéredezünk, szétnézünk, milyen régi épület áll még. Érdeklőség belenézni egy ásott kútba. A kerítésfajták tanulásánál fűzesszőkből megfontjuk a korabeli kerítést, vagy a tanteremben egy deszkába ütött szögsor közé fűzzük cikkecakk vonalban a spárgát. A legélvezetesebb tanyaudvar makettje. Az óvodai játékokból kölcsönvett műanyagábrákat, karamokat, lakóépületeket, emberfigurákat használunk hozzá. Érdekes játék, amikor kiválasztunk egy állatot, például a sertést, és keressük, hogy hívják annak a kicsinyét, a hímét, a heréltet, a nőtényt. Érdekes programként tanyalátogatást is tervezünk, ahol a jószágról és a hozzájuk köthető szerzőségekről, kifejezésekről, lakóhelyükről esik szó. Én mondom a lakóhelyet, pl. *supa*: milyen állat lakik ott?

A második fejezet: *Az apátfalvi építészet* az alapozástól kezdve épít fel egy vályogházat. Részletes leírás olvasható a jármos és irányfás falverésről. A házak bemutatásánál egy cipősdobozzal kezdünk, az a háromszögű ház, azt bővítjük oldalra, folyosóval, majd szobákkal, figyelve a tető változásaira. Hasznos lehet egy bontás alatt levő ház meglátogatása. Feladat lehet gyurmából egy háromszögű ház megépítése, lécből a gerenda, nádból a tető.

A harmadik fejezetben: *Az apátfalvi ház berendezése* bemutatom a kaminkéményt, a szűnyoghálós ágyat, a sarokkanapét, a szilkkéket, a tálasfogast és még sok más berendezési tárgyat, melyek nagyrészt házilag készültek, vagy helybeli kézműves mesterek termékei. A ház berendezéseit a következőképp tanítom. Egy nagyobb dobozt három részre osztunk: szoba, konyha, kamra, és felülnézetben rakjuk bele a bútorokat (apróbb dobozokat) a helyükre. A néprajzi gyűjteményben tárgyfelismerést végzünk. Mi ez a kezében? Tanulságos ráébreszteni a gyerekeket, hogy régen csak természetes anyagból készítettek használati eszközöket. Keressük a tárgyak mai megfelelőjét: sublót, priccs, kanta, köcsög. Csoportosítjuk a tárgyakat alapanyaguk szerint: agyag, üveg, fém, fa, textil. Megnézzük mely berendezési tárgyakat használunk ma is és melyek tűntek el az idők folyamán. Többen is építettek szabadtéri kemencét a faluban, megnéztünk egyet. Kenyér lángos sütését szeretnénk kipróbálni. E téren lehet biztatni a gyerekeket tárgyak gyűjtésére.

A negyedik fejezet, *Az apátfalvi népviselet* sok szép korabeli fénykép segítségével mutatja be a ruházkodás hagyományos elemeit. Megtudhatjuk mi is a „tethőálló”, a nagy far és a fityula, s hány alsószojnyát viseltek a pátfalvai asszonyok. Néhány viseleti darabunk van is, fel lehet próbálni őket. Mi le-

hetett a pöndöl, a fityula? Párosítani lehet a régi ruházati darabokat az újakkal, megfigyeltetjük a ruhák díszítésének módjait, fel lehet öltöztetni egy kartonból készült babát.

Az ötödik fejezetben megtanulhatják a gyerekek az *apátfalvi fehérhímzés* módját. Részletes himzési útmutató, mintagyűjtemény egészi ki a leírást. Az apátfalvi himzés témájánál kis kendőt próbálunk hímezni. Magyar farságos, mondhatni lehetetlen vállalkozás. Sokszor elég a mintákat papíron is kiszíneztetni, az is meghaladja a gyerekek készügyességét.

A hatodik fejezet a *kosárfonás* alapanyagait ismerteti, bemutatja a kosárkötés módját, ismerteti a vesszőből készült használati tárgyakat. Külön figyelmet érdemelnek a vesszőből font, tapasztott falú, szánkótalpas kasok. Ellátogatunk Misa bácsihoz, aki bemutatja a vessző kötésének módját.

A hetedik fejezethez: *Népi halászat a Maroson* nem találtam szakirodalmat. El kellett mennem egy halászhoz, vele irtuk össze a halfogási módokat. Elolvashatjuk a hálós halászat fajtáit, a horgos és a tapogató halfogási módot. A halászatot segítő eszközök felsorolásával és Borbély András halász képeivel zárul a fejezet. Látogatás a Maros parti horgász helyen, valamint egy halásznál a helyi halfajták, a hálófónás bemutatásával, a haltartó, a halfogó eszközök, módok megismertetésével lehet lekötni a tanulókat figyelmét. Népdalokat gyűjtünk a halászattal kapcsolatban.

A nyolcadik fejezetben a *népi fazekasság* mutatkozik be. Az agyag megmunkálása, a korongolás után a butella részletes bemutatása következik, majd a háztartásban használt cserépedények felsorolása és képei is. Melyik tárgyat mire használták? Próbálunk agyagozni egyszerűbb tárgyakat s készítünk butellafeliratot.

Az utolsó fejezetben – *Az apátfalvi bútorművészet* – bemutatom a bútorkészítő asztalos családokat, a csodálatos apátfalvi festett bútorokat. Lehet látni virágmintás kanapét, kaminajtót és asztallapot, Szentesi Istvánné hagyatékából virágzó tálafogást. Ennek a festett bútoroknak a mintázatát kapják a gyerekek fénymásolatban, s megpróbálják kiszínezni. Élmenyszerű a fűrés-faragás lehetősége Szalamia János asztalosműhelyben.

Kutatómunkát, adatgyűjtést végeztünk a *Magyar Néprajzi Lexikonban*, a *Csongrád megye népművészete* és *A magyarság néprajza* című könyvekben. Apátfalva község területének egy részét elvesztette a trianoni határrendezés során, tanulságos régi térképek nézegetése a gyerekekkel, amikor még Csanád megye voltunk. Kézműves foglalkozásokon kipróbáljuk a szövést, fonást, csuhéfigurák készítését. A népi táplálkozás témában régi étkek receptjeit keressük, étkezési szokások után kutatunk. Az ünnepek, jeles napok előtt megbeszéljük milyen helyi szokások kötődnek az ünnepekhez.

A Biblia könyveket gyermekeknek irtuk, könnyen érthető nyelvezettel, sok képpel. A könyvek tartalma sokszínű, változatos, érdekes olvasmány gyermekeknek és felnőtteknek egyaránt. Számomra legnagyobb elismerés az volt, amikor Varga József 75 éves apátfalvi lakos elolvasta a könyvem és azt mondta: „Ilonka minden úgy volt, ahogy te leírtad, szó szerint. Én vagyok rá a tanú, hogy úgy éltünk, ahogy leírtad.” A múltunk szötte örökség még itt él közöttünk, csak figyelmes szemek és fülek kelljenek, hogy meglássuk, meghalljuk és tovább éltesük belőle azt, ami számunkra hasznos.

Játékgyűjteményünk létrehozása és alkalmazása

1987-ben a honismereti diáktábor keretében Apátfalván, majd Csanádpalotán gyűjtöttem a népi játékokat. Az országos gyűjtőpályázaton második helyezett lettem. Ezért esett rám a választás egy játékgyűjtemény összeállítására. Először egyedül láttam neki a játékok gyűjtésének, s mint adatközlőt találtam meg Vargáné Antal Ilonka néni, aki a munka során szerzőtársammá vált. A könyv összeállításának egyik motívuma az volt, hogy a játék összehozza a generációkat. Játszani mindenki szeret. Ebben a gyűjteményben *Lázár Katalin* rendszerezése szerinti tematikus rendben közöljük a játékleírásokat.

Az első fejezetben a tárgykészítő játékok gyűjteménye található, ide soroltuk a felnőttek életét utánozó játékokat (járművek, fegyverek) és az eszközös ügyességi játékokat. A labdajátékok leírását is itt olvashatjuk, feleleveníthetjük a *falhozverőcske* és a tapsolós labdajáték szabályait. Sport jellegű népi játékokkal zárul az első fejezet. A második fejezetben mozgásos játékokat ismertetünk, az ölbéli gyerekek játékaiktól az ügyességi és erőjátékokon át a vonulásokig. A harmadik fejezet a szellemi játékok, beugratások, tiltó játékok gyűjteménye. A negyedik fejezetben található a párválasztó kör- és társasjátékok. A mondókák az ötödik fejezetben kaptak helyet: természeti, növény- és állatmondókák, bölcsődalok a csúfolók mellett. A hatodik fejezetben a kiolvasók, kisorsolók következnek. A tél közeledtével különösen aktuálisak az utolsó fejezetben bemutatott téli játékok. A leírásokat képekkel, rajzokkal tettük szemléletesebbé, hogy a játékszerek minél eredetibbek, szebbek legyenek.

Ez a gyűjtés sokoldalúan felhasználható. Tanulással olvashatják a mai gyerekek, hogy milyen leleményesek voltak nagyszüleik, szüleik gyermekkorukban, hiszen bolti játékszerek nélkül is boldogan

játszottak az árokparton, szárkúpok tövében. A pedagógusok tengernyi ötletet találnak a technikaórák barkács-foglalkozásaihoz. Egy csuhébaba elkészítése feladná a leckét, ám az ötödik darab már biztosan jól sikerülne. A testnevelésórákra is gondolva 30–40 mozgásos játékot leírtunk, így talán ismét fognak a gyerekek gödöri rókát vagy falhozverőcskét játszani. A gyerekeken és pedagógusokon kívül ajánljuk a könyvet az idősebbeknek is, akiknek az olvasás közben eszükbe jutnak majd a régi emlékek. Nagy előnyük ezeknek a játékoknak, hogy elkészítésükhöz nem kellene drága eszközök, alapanyagok, gépek. Legtöbbször a kertben, udvaron össze lehet gyűjteni a hozzávalókat, s elkészítésük sem igényel különleges technikákat.

Ahogy gyűjtöttük, rendeztük a játékokat, összeállt a fejünkben egy program. Mi lenne, ha a játékok nemcsak a könyvformában lennének leírva, hanem a gyakorlatban is kipróbálhatók lennének? Először *őpróbnak* neveztük, s a fiúk ügyességi játékait szedtük egy csokorba: zsákban futás, ostopattogatás, rongyabdadobás, patkódobás. Végül összeállt egy 12 versenyszámból álló vetélkedő. Így keltek életre a játékok a faluban. 2005-ben *Parasztolimpiát* szerveztünk a falunapi programok keretében. A versenyszámok: ostopattogatás, patkódobás, abroneshajtás, ugrókötelezés, csutkavár építése, gombzúgatás, rongyabdadobás, tobozdobálás, zsákban futás, talicskázás, kötélhúzás, szekértolás. Fialatok és idősebbek számára is élvezetes volt a rendezvény. Megfigyeltük, hogy a nagypapák legalább olyan ügyesen teljesítették a feladatokat, mint az unokák. Könnyű nekik, hisz gyermekkorukban ezt játszották reggeltől estig! A második Parasztolimpiát 2006-ban, a harmadikat 2008-ban, a negyediket 2010-ben rendeztük meg. Volt egyéni, családi, ovis, alsós, felsős kategória. A résztvevők száma egyre gyarapszik, sokan már előre gyakorolnak szüleik, nagyszüleik segítségét kérve. Így a népi sportjátékok nem felejtődnek el, a nagyobb fiúk megtanítják rá a kisebbeket.

2002 augusztusában *Dédszüleink játéka*i címmel szerveztünk tábort az apátfalvi gyerekeknek. Honismereti és helytörténeti előadások, tőrak és vetélkedők, szövés, fonás, csuhézés körjátékok, sportjátékok – mind belefértek a tábor programjába. Legnagyobb értéknek a beszélgetéseket tartottuk. Azok az idős emberek, akiket 2002 nyarán elhívtunk a fiatalokhoz, már nem élnek. Meséltek nekünk a tanyasi iskolákról, a gyermekek által végzett munkákról, a régi óvodáról, a tanyasi életéről. A gyerekek szájátva hallgatták a régi történeteket. Minden nap új játékokat tanultunk és új játékszereket készítettünk, amit haza is vihetek a gyerekek.

Ez a könyv csak apátfalvi gyermekjátékokat tartalmaz. Mi, a szerzők a Szigetházban tartott foglalkozásokon már nekikezdünk feleleveníteni a népi játékokat. Jó érzés látni a gyerekeket, milyen buzgón igyekeznek elkészíteni egy-egy játékszert. Igen, hiszen ezt ők maguk csinálták, vigyázni is fognak erre a régi-új játéokra.

Vargáné Nagyfalusi Ilona

Hagyományközvetítés tankönyvvel

Hon- és népismeret tankönyvek az általános iskola 5–8. évfolyamán

„Ha könyvek nem lennének, tudatlanok s tanulatlanok volnánk mindnyújan, nem volna emlékün a múlt dolgokról, semmi ismeretünk az isteni vagy emberi dolgokról nem volna. Vagy ha volna is, a változékony szóhagyományok által ezerszer átalakított mese lenne. A könyv az emberi elmének engedett isteni ajándék, melynél az emlékezet és értelem életére fontosabb adomány nem lehet.” (Comenius)

A NAT (1995) egyebek között modernizációs tartalmakat épített be a magyar közoktatásba. Az iskolában közvetítendő műveltségkép szerves összetevőjeként, azaz kötelezően tananyag, ill. tantárgyformáló elemként jelent meg a hon- és népismeret és a néphagyomány. *„Minden tanuló ismerje meg népünk kulturális örökségének jellemző sajátosságait, nemzeti kultúránk nagy múltú értékeit. Ismerjék a magyar államférfiak, tudósok, feltalálók, művészek, írók, költők, sportolók tevékenységét, munkásságát. Legyenek tájékozottak a haza földrajzában, irodalmában, történelmében, mindennapi életében. Sajátítsák el azokat az ismereteket, gyakorolják azokat az egyéni és közösségi tevékenységeket, amelyek az otthon, a lakóhely, a szülőföld, a haza és népei megismeréséhez, megbecsüléséhez, az ezekkel való azonosuláshoz vezetnek. Ismerjék meg a városi és a falusi élet hagyományait, jellegzetességeit.*

A tanulók legyenek nyitottak a hazánkban és a szomszédságunkban élő más népek, népcsoportok értékeinek és eredményeinek megismerésére, megbecsülésére.

A hon- és népismeret segítse elő harmonikus kapcsolat kialakítását a természeti és a társadalmi környezettel. Alapozza meg a nemzet tudatát, mélyítse el a nemzeti önismeretet, a hazaszeretet, ösztönözzön a szűkebb és tágabb környezet történelmi, kulturális és vallási emlékeinek, hagyományainak feltárására, ápolására. Késztessen az ezekért végzett egyéni és közösségi tevékenységre.¹

A hon- és népismeret több kerettantervben, illetve helyi tantervben modultárgyként, sőt önálló tárgyként is megjelent. De közvetíthető-e az iskolában, tankönyvek által a NAT-ban hangsúlyosan megfogalmazott hagyomány, a néphagyomány azon öröksége, amely eredendően „belenevelődéssel hagyományozódik”? A Pedagógiai Lexikon tankönyv-meghatározása a tankönyvet az oktatás fontos (legfontosabb) eszközének tekinti. A könyv hosszabb időre szóló tantervi-tantárgyi tananyagot tartalmaz, vagyis informatív dokumentum, a tudás forrása, de készség- és képességfejlesztő hatása is hangsúlyozott. A tankönyv feladata, hogy a tananyagot didaktikus feldolgozásban, a használók életkorának, fejlettségi szintjének megfelelően nyújtsa, tanulhatóvá, taníthatóvá teszi. Elsősorban a tanulók tanszere, de a tanár munkáját is megalapozza, segíti.²

A tankönyvek minőségének megítélésére³ összeállított általános értékelést hat tankönyvre alkalmaztam.⁴ Vizsgáltam a tanulás megtervezését és értékelését, azaz a tanulási célok és feladatok ismertetését, a hatékony tanulási stratégiák és módszerek közvetítését, illetve a többféle tanulási módszer elsajátításának és gyakorlásának lehetőségeit.

Kerestem a tanulási motívumokat fejlesztő megoldásokat, amelyek az érdeklődés és a kíváncsiság felkeltésére irányulnak. A problémafelvetésekkel, nyitva hagyott kérdésekkel, további tanulásra, tájékozódásra ösztönző mozzanatait, valamint a tanultakhoz kapcsolódó nyomtatott és digitális ismeretforrások ajánlására, használatára tett kísérletek előfordulását is számba vettem. A tanulási képességek fejlesztése érdekében kérdésem volt, hogy változatosság-e a tevékenységformák, milyen gyakorlati és minőségük a minták, magyarázatok, algoritmusok és tájékoztató apparátusok (pl. név- és tárgymutató, fogalomtár, kislexikon, irodalomjegyzék). A személyes reflektálásra ösztönzés körében a tanultakkal kapcsolatos gondolatok kifejtése, az önálló kérdések megfogalmazása, az új ismeretek továbbgondolása, reflektálásra készítő kérdések, az összefüggések és kapcsolódási pontok keresése volt a célom.

Tapasztalatom szerint a tankönyvek jól használhatók a hon- és népismeret tananyagának közvetítésére, mert alkalmasak a tájégyeségek, helyi sajátosságok alapvető vonásainak, fogalmak, szakkifejezések megismerésére, és a magyar néphagyomány történetének tanulmányozására is sokféle példát mutatnak. Közvetítik az értékrendszert, a szocializációt elősegítő társadalmi normákat (pl. a paraszti élet és kultúra megismerésével, harmonikus kapcsolatra törekvés a természettel, annak tisztelete, évszakok és a gazdasági munkák kapcsolata, ünnepek és a hétköznapi ritmusa, a születés és halál rendje).

A könyvek modellértékű népi kultúramintákat mutatnak be (pl. magatartásminták, szabálytudat, közösségtudat). Megalapozzák a nemzeti önismeretet, egészséges nemzet tudatot (a lakóhely, a régió, a magyar nyelvterület tájegységeinek legjellegzetesebb néphagyományai, a szülőföld hagyományai, a hazaszeret érzése, nemzeti öntudat kialakítása, a nemzeti örökség megbecsülése). Érzelmi, etikai és esztétikai nevelést végeznek (tárgyak, emlékek megismerése, a múlt tisztelete, a hazához való kötődés erősítése, népi díszítőművészet, népköltészeti alkotások esztétikája, magas művészet és a népi kultúra egymásra hatása).

Összehasonlításokra készítetnek (pl. a magyar népi kultúra és a nemzetiségek, a szomszéd, valamint a rokon népek közötti kulturális hasonlóságainak, különbségeinek megismerése, más nemzetiségek, népek kultúrájának megismerése). Alkalmasak általánosítások, összefüggések megfogalmaztatására, illetve a tantárgyi integrációra (pl. a néphagyományok alakulását befolyásoló eltérő földrajzi környezet, a történelmi fejlődés és a gazdasági tényezők kapcsolata). De a hagyományismeretre használható tan-

¹ 202/2007. (VII. 31.) Korm. Rendelet, Nemzeti alaptanterv/Kulcskompetenciák.

² Báthory Zoltán és Falus Iván (főszerk.): Pedagógiai lexikon III. kötet. Keraban Kiadó, Bp., 1997. 461–462.

³ Kojanitz László: A tankönyvek minőségének megítélése. In: Iskolakultúra 2007/6–7.

⁴ Kissné K. Pirokska: Hon és népismeret tankönyvcsalád. Biber Kiadó, Bp., 2001. – Bánhegyi F.: Hon- és népismeret. Apáczai Kiadó, Celdömölk, 2002; 2009. – Makádi M.–Taraczközi A.: A Föld, amelyen élünk. Mozaik Stúdió, Szeged, 2002. – Baranyai A.: Néprajz (2000), Népművészet (2002), Hon és népismeret (2002). Györi Vizuális Pedagógiai Műhely, Palatia Kiadó, Győr. – Baksa Brigitta: Élet a házbán 5., Élet a faluban 6., Hon- és népismeret atlasz. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2006. – Balázs Géza: Hon és népismeret. A magyar nép kultúrája. Magyar népcsoportok, hazai nemzetiségek. Pauz-Westermann Könyvkiadó, Celdömölk, 2006.

könyvek olyan speciális ismerethordozók, amelyek tartalmaik miatt szétfeszítik nemcsak a hagyományos, de a korszerű tankönyvek kereteit is!

A könyvek felhívják a figyelmet az aktív tevékenységek kipróbálására (pl. népi játékok, népdalok, néptánc, kézműves tevékenységek, gyűjtőmunka), de önmagában ez nem elegendő az ismeretek elsajátítására, begyakorlására. Az esztétikai minőségeket elméletben átadják (a tankönyv maga is esztétikai forrás), de a szellemi és tárgyi kultúra, néprajzi, történelmi, vallási, művésztörténeti emlékek megismerése, gyakorlati tapasztalására kizárólagosan nem alkalmas egy tankönyv. Élménykínálatuk elegendő a zenehallgatásra, filmre, forrásanyagok feldolgozására, tájházak, múzeumok látogatására, a szülőföld felfedezésére vonatkozóan, de ez gyakorlati megvalósulás nélkül csupán kínálat és nem válik a megismerés élményévé. A pozitív attitűdök és személyiségvonások kialakítása (pl. szóbeli kifejezőkészség, nyitottság, közösségi szerep) javarészt a cselekedtetéssel, így a beleéléssel, aktív, kreatív részvétellel, ítéletalkotással lehetséges, melyre az írott, illetve képi anyag kevésbé alkalmas.

A tankönyvek, számos lehetőséget kínálnak különböző feladatok elvégzésére az órákon (pl. kézművesség: szövés, fafaragás, kerámiakészítés), de féltő, hogy az idő- (általában heti 1 óra!), és a szakismeret hiánya miatt csorbát szenvednek a munkafolyamatok.

Összegezve a hon- és népismeret tanítására hivatott tankönyvek az elméleti tananyag, a néprajzi, történeti, földrajzi, irodalmi, zenei ismeretek bemutatására alapvetően és általánosan is alkalmasak. A néphagyomány ismeretköreinek kizárólagos közvetítésére, a „visszatánításra” viszont önállóan nem használhatók. Azonban tény, hogy az iskolák igénylik a tankönyveket, így a további vizsgálódásom tárgya a különböző könyvek között felfedezhető alkalmazhatósági különbségek, pl. tudáskép, hon- és népismeret értelmezése, tanuláskép, a megtanulandó leckék sora, a tanulói aktivitások forrásának keresése és kimutatása.

Gécziné Laskai Judit

Udvari krónikás voltam Meseországban

Sokféle levelet kaptam már, de Meseországból, kacsalábon forgó kastélyból nem emlékszem küldeményre. Most egyenesen az Udvarmester üzent. Gyanítottam, hogy protokollvendég minőségemben ért a megtszíteltetés. Elfogott a sárga irigység. Ez a levél legalább félszáz évet késett ahhoz, hogy próbázó lehessen a több száz résztvevő között. De lássuk szó szerint a meghívót!

„Örömmel adjuk hírül, hogy az elmúlt hetekben Meseország Királyának felhívására több százan indultak útnak, hogy egy magyar népmese megtanulásával és bemutatásával Meseország lakói legyenek.

Közülük 85 kisgyerek a második próba teljesítésével januárban a kacsalábon forgó kastélyba költözhetett. A mesedélutánokon népes közönség osztozott a mesemondók örömeiben.

2011. január 29-én, szombaton 9 órára 19 mesemondó öltözik ünneplőbe, hogy bemutatkozzon Meseország Királya, Királynője és a Bölcsék Bölcse előtt!

A kacsalábon forgó kastélyban már nagy a készülődés: a búbos kemence befűtve, a szakácsok szorgalmasan forgatják receptgyűjteményüket, a koronák ragyognak, a palástok megszéllőztetve, az óriás-könyv előkészítve.

A teljes udvartartás nagy szeretettel hív és vár benneteket!

UDVARMESTER

Kelt Meseországban, 2011. január 27-én.”

Amúgy inkognitóban érkeztem (laza polgári öltözékben, jegyzetömbbel, kifogyóban lévő tollal). Sebteben kineveztek udvari krónikásnak, tudták, szeretek játszani. Kecskemét megyei meg városi mesekönyvtárának kék szalonjában gyülekeztünk Alsó- és Felsőház (közönséges iskolákban: alsó és felső tagozat) legjobbainak harmadik próbájára. A szalonban Udvarmester úrnő ügyelt a protokoll játékszabályaira. Király és Királynő zenés bevonulással a valóságból káprázatos palástjuk köré terelte figyelmünket. Megkezdődött a mágia. Arénává csendesült a szalon, ahol a próbatévők körül sűrű sorokba rendeződött a szülők-tanítók-könyvtárosok és egyéb kíváncsiszkodók alattvalói fegyelme-figyelme.

Király és Királynő (demokratikus, kettős hatalommegosztásban) s a velük tartó Bölcsék Bölcse kicésít csipkelődött, kicsit henegegett, de titokzatosan el is hallgatott ezt-azt, mikor a próbatévők „tesztelték” egymáshoz, mesékhez fűződő viszonyukat. Ezek a próbatévők pedig gyakran és bátran kérdezős-

ködtek álló délelőttön át, mikor éppen szusszanni támadt kedvük. Meg is tudtunk sokmindent a csupa áruhás, szorgalmas országelsökről. *Ramháb Mária* királynő palást nélkül nagy felelősségű könyvtár-igazgató, bár titokban a tündérmesék szerelmese; az áruhás király év közben a *Kriston Vizi József* névre hallgató néprajzkutató, aki keresztapjának mondja Móra Ferencet. Az igaz és vidám népköltészet Bölesek Bölese *Kriza Ildikó*ként a Mátyás-mesék tudósa országiszerte. Ők a kacsalábon forgó vár állandó urai így udvarnépválasztás idején.

Ez máris a varázslat és valóság káprázatos játéka, vagyis komoly próba, azaz hogy komoly játék. (Eltúlozva: játékos komolyság.) A harmadik (végső) akadály előtt jól esik kicsit tájékozódni Meseországól. Hát nem rossz! Szó nincs benne azokról a régi és veszedelmes versenyekről, a sikertelenekeket fenyegető fejévételekről, inkább megüresedett, tisztos udvari címetek kínálnak tehetségünk szerint. Csak nyerni lehet! (De sok versenyen csépeztük *zsűrítőzhelyé* a versenyigazságot. Pedig van egészséges igazság is: nem kell mindig zsűri!)

Itt észre sem vesszük, hogy egy meseköltemény hiányzó szavaival játszva érdemljük ki, mikor állhatunk oda, ülhetünk le a szalon fókuszába, az alsó- és felsőházi figyelem középpontjába, miközben a – csudás hazánkban bimbózó – irigységről és szeretetről, butaságról és bölcsességről, hazugságról és csavaros észről mesélünk végeérhetetlenül. Azaz hogy beletanulva mindenbe, ami volt, van és lesz, amíg ország marad az ország, és szegény meg gazdag, kapzsi meg jólelkű, csúf meg szép lesz benne király és alattvaló, bíró és falubolondja, királykisasszony és szegénylegény, de még repülő róka és állhatatlan kakas is Iregen innen, mezőkön túl.

Itt ize van a szóznak, hangsúlynak, és senki sem sül bele a meséjébe! (Amíg eleinte *versenyezni* akartak a meghívottak, volt rá példa. De elmúlt, mondta egy frissítő poháryi életvíz mellett a királyi pár.) Utolsó utáni magolási kísérletek helyett a próbázók megmosolyogják egymás tanulságait, meg szerepjátszó hangját. Bizonyára tudatában vannak: ők már a legjobbak. Most éppen Keckemét alsó- és felsőházi büszkeségei. Ez most Meseország szíve. Még nagyobb lelke, lélegzete: Bács-Kiskun tartomány várakozó, több tucatnyi próbatevője is gazdagítaná már az udvartartást. De nekik még van néhány napjuk a készülődésre.

Közel hatszázan kezdték (a megyében ennek a többszöröse szállt sorompóba), a második fordulóban kétszázan tanultak újabb mesét – egymás iskolájában, egymás meséin edződve, növekedve, okulva. Remek udvarmesteri ötlet (Koleszár Márta civilben is játékmester a Katona József Könyvtárban, az Interneten, a Kínskereső Egyesület kifogyhatatlan fórumain). Itt és most 19-szer töltődött fel a tarisznya, amit mesemondásaik közben továbbadtak egymásnak, s amit már két évtizede örökölnek nemzedékről nemzedékre. Ez is a hagyomány része immár.

Szeretem ezt a játszóházat. Így lehetnek ezzel a körben ülő szülők, tanítók, könyvtárosok is. Jókedvűek, mint a meséik. Magyar népmesék: mosolygóság, csipkelődők, szokimondók.

Eltűnődhetnek, mint a Bölesek Bölese tette magunk között: miért volt most éppen ennyi csali- és hazugmese? Ennyi pénzlelő és -ásó kedvű kaparjkurta-hős? Kedves felnőt, tiszteletbeli meseországiak! Miért csak egyetlen tündérmese örvendeztette meg a királynőt? És Mátyás király is megbújva hallgatott az igazságaról az idén! S mondták a királyi udvar áruhásai, hogy a fiúk is voltak már többen.

De az udvartartás felelősei nem adnak fel semmit játékos kedvükből, nemesen igényes céljaikból. Jövőre megint másként, meg közben ugyanígy is lesz minden.

Két évtizede alapították Meseországot. Hány hercegnői, nádori, országbírói, kancellári, lovagi címet, udvarhölgy és apród meghívást örizhet azóta az emlékezet, a sublótfiúk vagy a képkeret? Éppen olyan ország ez, amilyenre nemcsak akkor kellene emlékeznünk sárga irigységgel, mikor már kikoptunk, kiégtünk belőle. Mert egyszer mindannyian oda születünk: kultúrájába, udvarába, kacsalábon forgó várába. Játékos jövedvébe.

Még krónikás szerepemet takargató polgári áruhámban is nehezemre esett kilépni belőle. Mindjárt eszembe is jutott a kérdés: ugyan miért nem járt itt még soha krónikás bajtársam, töltött tollú himondó?

Üzenem minden családnak–iskolának–könyvtárnak: csak úgy röpül az idő Meseországban!

Lajos deák